

Соледар

— місто на сході України, розташоване при впадінні річки Мокра Плотва в річку Бахмутку (притока Сіверського Дінця), на північно-східній частині Донецької області. Його населення на сьогодні нараховує 11400 чоловік. Від 1924 року селище мало назву Карло-Лібкнехтівськ. Статус міста надано в 1965 році. Свою сучасну назву Соледар отримав у 1991-му році.

Історія

Серед соленосних регіонів особливе місце посідає південно-східна частина Донбасу, де на місці мілководної затоки древнього Пермського моря близько 295 млн років тому утворилися величезні поклади кам'яної солі. Через рух і зміщення континентальних плит, сіль виявляється прихованою під землею на глибині від 120 до 320 метрів. Це три діючих основних соляних пласта з дев'яти розвіданих, на яких понад 130 років відбувається видобуток солі.

Історія Соледара тісно пов'язана з розвитком Бахмутських соляних промислів. Зафіксовано, що наприкінці XVI—початку XVII сторіч чумаки приїздили за сіллю на Торські (Славянські) озера. У 1697 році на притоки Бахмутки почали переселятися власники зруйнованих татарами варниць на Торі. На місці сучасного Соледару було декілька поселень, зокрема Брянцівка (раніше Білоусівка), яка з'явилася в першій половині XIX ст.

Мапа 1870-го року, на якій позначена Брянцівка.

У 1876-80-х рр поблизу Брянцівки проводив геологічні дослідження геолог Олександр Карпінський, майбутній академік. Він обґрунтував, що глибше під гіпсом мають знаходитися поклади кам'яної солі. У 1879 р. гірничий інженер П. Іванов між Брянцівкою і Олександрівкою пробурих свердловину, яка показала наявність в землі 9 пластів солі, зокрема і найпотужнішого Брянцівського, товщиною у 40 метрів.

Листівки, випущені підприємством Артемсіль

Пізніше в XIX – XX сторіччі після відкриття родовищ кам'яної солі були побудовані рудники та заводи. У 1879 році на правому березі річки Мокрої Плотви почалося будівництво першої в Донбасі соляної шахти «Брянцевская копь».

Поруч з копальнею місцеві жителі побудували 11 будинків і здавали їх в оренду найманим працівникам. Виникло невелике селище. У 1889 р колектив рудника нараховував 530 людей.

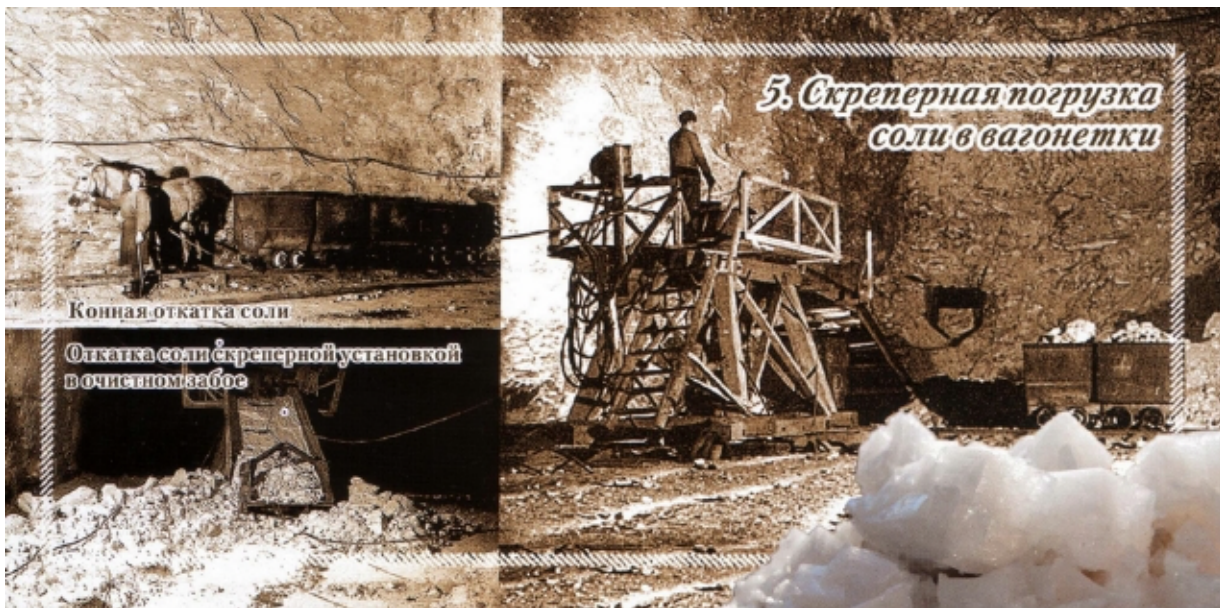
У кількох сажнів від Брянцевський копальні відкрита ще одна – Деконська шахта. Так почалася «соляна лихоманка», яка, подібно до кам'яновугільної, охопила підприємців. Закладалися нові копальні і розвідувальні свердловини в Іванівській, Ільїнівській, Бахмутській і Миколаївській волостях. Так протягом декількох років було закладено ще ряд соляних копалень: «Нова Величка», «Харламовській», «Петро Великий», «Деконський-Покровський» (шахта Ситенко). Всього в дореволюційний період на родовищі було закладено одинадцять копалень, три з яких продовжують роботу і нині (№1, №7 та №8).

У радянські роки ще відкритий новий рудник №4. На 1914 рік їх тут нараховувалось вже дев'ять. А крім того, неподалік села Брянцівка було відкрито поклади кварцитів, гіпсу (алебастру) і вогнетривких глин, і в 1899 р. було побудовано Акціонерне Товариство Деконський заводів алебастрових і вогнетривких виробів і матеріалів. Для перевезення солі й інших вантажів було побудовано залізничні станції Сіль і Деконська та депо станції Сіль.

В 1888 році соляні шахти відвідав російський вчений Д.І. Менделєєв. Він писав: «... ці новачки величніше соляних копалень Велички і Стассфурта». Вчений також відзначав, що наявність інших корисних копалин дозволить розвивати різні галузі промисловості, докорінно змінити вигляд донецької землі, «побудувати місто біля міста, завод біля заводу».

Наприкінці XIX століття видобуток солі становив понад 15 мільйонів пудів. Донецьку сіль споживали не тільки в південних, а й у центральних губерніях Росії, в Литві і Польщі.

Захоплює історія розсолопроводу «Донсода-Карфаген».

Неподалік сучасного Соледару, на правому березі річки Мокра Плотва, Акціонерне Товариство «Любімов, Сольве і Ко» придбало садибу Карфаген, де 1911 року було створено солепромисел, який пізніше отримав назву «Новий Карфаген».

Його розсоли, які отримувалися розчиненням солі водою, використовувалися для виробництва соди. З 1912 року розсіл подавався по 38-кілометровому трубопроводу на завод «Донсода», розташований біля Лисичанська. На той час розсолопровід «Донсода-Карфаген» був найдовшим у світі трубопроводом.

В інженерному плані розсолопровід «Донсода-Карфаген» складався з двох 10 дюймових чавунних труб, однією з них вода з Дінця перекачувалася на промисел, другою розчинена сіль транспортувалася на завод. На трасі було розташовано чотири перекачувальні станції. Для приведення в дію насосних станцій розсолопроводу була споруджена перша в Донбасі трифазна електролінія напругою 20 000 вольт і довжиною 35 кілометрів. У 1910 році почалося будівництво розсолопроводу, а через два роки в 1912 році він був введений в дію. В 2012 році розсолопровід було остаточно зруйновано, а рештки труб викопано.

Сучасний стан станцій розсолопроводу. Фото М. Ломако

**Сьогодні у Соледарі видобувається
понад 80% усієї кам'яної солі України.**

Підприємства

Артемсіль

Рудник №7 підприємства «Артемсіль»

Розробкою соляних пластів займається державне підприємство «Артемсіль», відлік виробничої діяльності якого ведеться з 1881 року – вводу в експлуатацію Брянцевської копальні. Складається з п'яти шахт (рудників) із закінченим циклом виробництва солі, допоміжних служб, значного житлового та соціального фондів. Чисельність робітників – 3780 осіб. Шахта № 1 експлуатується з 1881 року.

Продукція продається для харчової та важкої промисловості на ринках понад 16 країн. Сіль видобувається на глибині 200-300 метрів. За понад сторіччя розробки покладів тут утворилася величезна система виробок. Видобуто понад 250 мільйонів тонн солі, а загальний обсяг пустот – 110 мільйонів кубометрів. Незважаючи на такий великий обсяг виробок, поки що розроблено лише 3% солі в родовищі. Обраховується, що запасів солі у родовищі вистачить ще на дві тисячі років.

У відпрацьованих соляних шахтах на глибині 300 м відкрито спелеосанаторій «Соляна симфонія» для профілактики та лікування астми, захворювань дихальних шляхів. Тут лікують бронхіальні астми та хронічні бронхіти, запалення легенів, алергію, шкірні та неврологічні захворювання.

Під час екскурсій у соляну шахту можна спуститися на 300 метрів під землю, щоб побачити музей, діючу підземну церкву, соляні скульптури, самородний кристал солі розміром з людський зріст.

Ці визначні пам'ятки дозволили Соледару потрапити в книгу рекордів Гіннеса. В одній із виробок проводяться концерти симфонічної музики.

Соляна шахта. Фото Ізоляція

Сувеніри з солі

Традиційною пам'яткою з Соледару віддавна є соляні лампи, створені з кристалів солі. Вважається, що такі лампи мають корисний для здоров'я вплив.

Соляні лампи. Фото Open Place, Анна Рогоцька

Іншим підприємством, навколо діяльності якого сконцентроване міське життя, є товариство «Кнауф Гіпс Донбас», яке займається видобутком гіпсу.

У грудні 2002 року фірма КНАУФ придбала акції ЗАТ «Деконський гіпс» і разом з цим ліцензії на видобуток гіпсового каменю на декількох родовищах (Нирківське, Покровське, Михайлівське).

У жовтні 2003 року завдяки вкладеним іноземним інвестиціям у місті запрацювало нове модернізоване підприємство – ТОВ «Кнауф Гіпс Донбас».

У лютому 2004 року було запущено виробництво сухих сумішей КНАУФ. Навколо видобутку виросли нові виробничі корпуси, оновлена інфраструктура, було змонтовано та введено в дію новітнє технологічне обладнання.

Урочиста церемонія відкриття нового заводу відбулася 7 вересня 2006 року.

Ялинка

У Соледарі знаходиться комунальне підприємство «Розсадник декоративних та лісових культур «Ялинка», яке є єдиним в Україні розсадником по промислового вирощуванню блакитних та сріблястих ялинок. Продукція цього підприємства користується попитом в Україні та країнах ближнього та далекого зарубіжжя.

Блакитні та сріблясті ялини, фото yaalinka.com

Озеро Провалля і Харламовський соляний рудник

Соледарське озеро, яке місцеві мешканці називають просто Проваллям, є однією з природних цікавинок регіону. Історія цієї водойми є наочним прикладом того, як техногенний вплив людини на геологічне середовище змінює ландшафт, створює нові його форми, які природа захоплює і підкорює собі, щойно припиняється людське втручання.

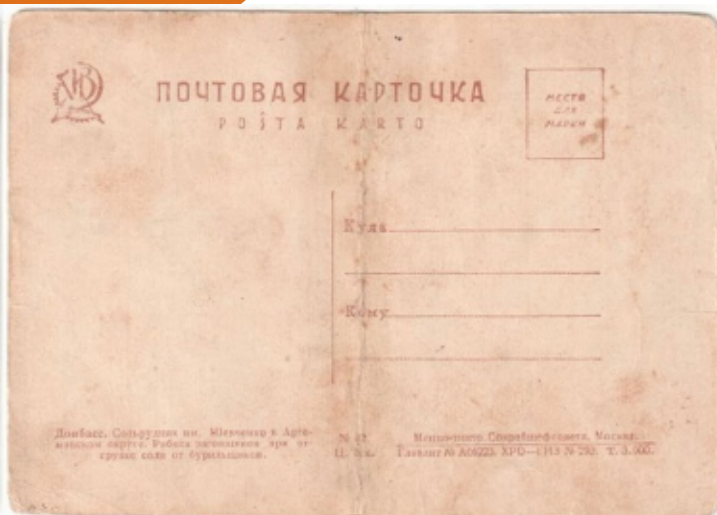
Це озеро утворилося на місці затопленого Харламовського соляного рудника: карстові провалля заповнилися водою, так виникло сучасне озеро.

Провалля, сучасний стан. Фото dompinig.info

Харламовський соляний рудник було введено в експлуатацію в 1885 році.
Глибина його виробок сягала 169 метрів.

За обсягом видобутку солі рудник поступався лише Брянцевський соляній шахті.
У 1903 році було видобуто всього 7505 тисяч пудів кам'яної солі, в 1913 році – 5930 тисяч.
На шахті працювало 88 гірників і 159 допоміжних робочих.

Донбасс. Солярудник им. Шевченко в Артемовском округе. Работа загонщиков при отгрузке соли от бурильщиков.

З початком Другої Світової війни роботи по відкачці води були припинені.
Почалося затоплення рудника. Деякі частини руднику було повністю розмито,
що призвело до деформації земної поверхні. Так почали виникати провалля.
Перша воронка утворилася в жовтні 1942 року.

Загалом утворилося шість провальних воронок, одна з яких заповнена розсолем.
Це і є озеро Провалля. Процес обвалення продовжується і сьогодні.

Одне з проваль станом на 2013 рік, процеси під землею тривають.
На сьогоднішній день це провалля вже теж затоплене. Фото donmining.info

Вода в озері надзвичайно солонна, а щільність води дуже висока, що ускладнює дослідження глибини озера. Ще однією цікавинкою є те, що температура води піднімається в міру занурення глибше – на поверхні вона становить близько 20 ° С, але глибше під водою може досягати до 40 ° С. Таке підвищення температури поки не пояснено. Крім того, оскільки озеро розташоване на місці колишньої шахти, існує великий ризик заглиблення вод, що робить дослідження небезпечним дном озера більш небезпечним.

Озеро Провалля. Фото domnining.info

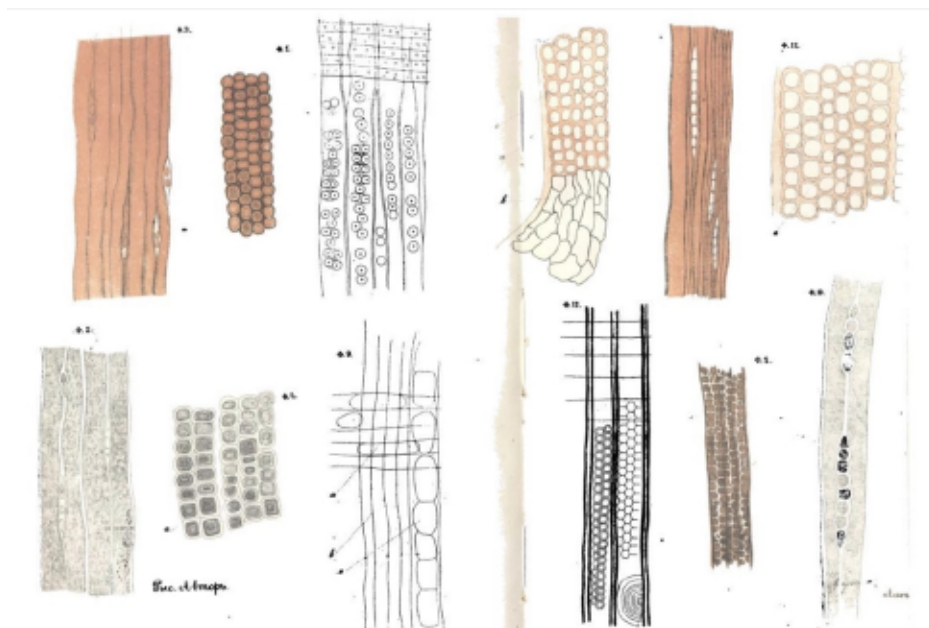

Палеонтологія

Інтенсивний видобуток корисних копалин на Донбасі сприяв тому, що регіоном зацікавилися палеонтологи. Вже в 19 сторіччі видавалися спеціальні атласи і дослідження, присвячені викопним рослинам і тваринам, скам'янілі рештки яких знаходили під час розробки вугільних пластів та інших підземних робіт.

Рудольф Людвіг. Викопні рослини з кам'яновугільної формації в Землі донських козаків // Бюлетень Московського суспільства дослідників природи, Т.50, Ч.1, 1876

Малюнки з видання «Опис скам'янілих дерев, зібраних переважно на півдні Росії», автор Крендовський Михайло Євграфович, 1880.

В 1901 році неподалік селища Кримське було знайдено рештки викопної рептилії *Prognathodon lutugini* - мозазавра з верхньокрейдяних відкладень басейну річки Сіверський Донець.

Prognathodon (Formerly *Dollosaurus*) *lutugini*. Реконструкція Дмитро Богданов, 2009

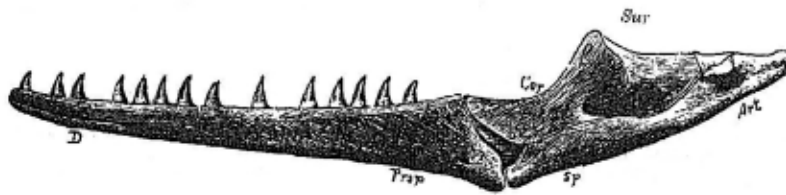

Рис. 1. Нижня челюсть *Chidastes tortor* Соре со внутренней стороны (по Виланстону) $\frac{1}{8}$ натуральн. величины.

Art — articulare; *Cor* — coronoideum; *D* — dentale; *Prsp* — praespleniale; *Sp* — spleniale; *Sur* — supraangulare.

Нижня щелепа. Малюнок з видання Яковлев М.М.» Залишки мозазавра з верхньокрейдяних відкладень півдня Росії (у с. Кримське)» (Известия Геологического комитета. Т. XX, № 9, 1901)

У палеонтологічній літературі описані рештки двох рептилій знайдених в верхньокрейдяних відкладеннях Донецького басейну: частина скелета плезіозавра з сеномана в околицях м Ізюм на р. Сіверський Донець (Рябінін, 1909) і частина скелета мозазавра з маастрихта в околицях с. Кримського на р. Сіверський Донець (Яковлев, 1901).

Солерос

Солерос (солонець трав'янистий) – однорічна рослина, яку називають супутником солі і соляних покладів. Вона росте на мокрих солончаках та по морському узбережжі, у лісостепу (на південному сході), в степу і в Криму.

Солерос біля Карфагену. Фото Михайло КулішовВ жовтні місяці со

В жовтні місяці солерос набирає яскраво червоного забарвлення. Здалеку здається, що це величезні червоні плями. За екзотичний зовнішній вигляд солонець прозвали «марсіанської рослиною».

Солонець трав'янистий. Фото: Каїра Федір

Використані джерела і напрямки для подальшого самостійного дослідження:

Офіційний сайт Соледарської міської об'єднаної територіальної громади
<https://solerada.gov.ua/>

Шахти і рудники Донбасу <https://www.donmining.info/>

Список рекомендованої історичної та краєзнавчої літератури з соляної спадщини:

1. Гайко Г., Білецький В., Мікось Т., Хмура Я. Гірництво й підземні споруди в Україні та Польщі (нариси з історії) – Донецьк: УКЦентр, Донецьке відділення НТШ, «Редакція гірничої енциклопедії», 2009. – 296 с.
2. Горшков В.П., Грищенко А.В. Соль земли Донецкой. Часть первая. Солеварни Донбасса. Научно-популярное издание. – Донецк: Ред.-изд. отдел обл. управления по печати, 1992. – 176 с.
3. Горшков В.П., Грищенко А.В. Соль земли Донецкой. Часть вторая. Каменная соль Донбасса. Научно-популярное издание. – Донецк: Ред.-изд. отдел обл. управления по печати, 1992. – 139 с.
4. Гулько И.Л. Солёный-Тор-Славянск. Материалы для изучения истории города – К., 2019. – 496 с., с илл.
5. Ещенко А.Н., Доценко Д.Н., Ещенко С.А. Подземная добыча каменной соли на Артемовском месторождении. (К 130-летию с начала разработки месторождения). – Донецк: Норд-Пресс, 2011. – 144 с.
6. Клочков Ю.А. Славянск: историко-публицистический очерк / Ю.А. Клочков. – Сталино: Донбасс, 1960. – 166 с.
7. Копыл А.Г. Хроника одинокой крепости (1700-1730 гг.) – К.: Друкарський двір Олега Федорова, 2019. – 236 с.
8. Копыл А.Г. Хроника одинокой крепости (1731-1783 гг.) – К.: Друкарський двір Олега Федорова, 2019. – 228 с.
9. Копыл А.Г. Записки из уездного городка – К.: Друкарський двір Олега Федорова, 2019. – 244 с.
10. Криволуцькі читання: Булавінське повстання (1707-1708 рр.). 310-та річниця битви в урочищі Крива Лука: збірник історико-краєзнавчих праць. – Лиман, 2018. – 92 с.

Підготовка паспорту: фонд ІЗОЛЯЦІЯ

Висловлюємо подяку за допомогу у підготовці матеріалу краєзнавцю, картографу і досліднику гірничо-промислової справи Михайлу Кулішову.

**Профінансовано коштом Міжнародного фонду допомоги Федерального міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина, Goethe-Institut і інших партнерів:
www.goethe.de/hilfsfonds.**

